

Lübgust, stengavel med fin tegeldekör och genombruten elegant tegelmur

Falladas polska år

FALLADAS POLSKA ÅR

– en bildresa

av C-J Charpentier

Mellan åren 1915 och 1925 arbetade den blivande författaren Hans Fallada (1893-1947), son till en domare, i perioder med räkenskaper, säd och potatis vid ett antal tyska gods i den del av dagens västra Polen – öster om Oder och Neisse – som då var övervägande protestantiskt och sedan länge tillhörde Tyskland: från Preussen via kejsardöme och Weimarrepublik till nazistat.

Det fanns gott om tyska gods och egendomar i regionen – omkring sjuhundra bara i Westpommern – gods vars öden efter 1945 i stort sett är okända och utan nämnvärd dokumentation, övergivna och senare konfiskerade. Många skadades eller förstördes helt – framförallt – i samband med slutstriderna, vilket givetvis även gäller Falladas gamla arbetsplatser. Omkring åtta miljoner tyskar flydde eller förvisades från området, varefter hundratals tyska ortnamn byttes mot polska – parallellt med en massiv inflyttning av huvudsakligen katolska polacker.

Dock, och det ska framhållas, besökte den tyske fotografen Harald Wenzel-Orf regionen 1996 och fotograferade – på uppdrag av Falladamuseet i Carwitz – bland annat fyra polska Falladamiljöer, som finns återgivna i boken *Hans Fallada – Lebensorte* (1997). Parentetiskt liktydigt med fina svartvita foton från Heydebreck, Stettin, Baumgarten och Radach; plus bilder från några av Falladas tyska visten.

Här finns alltså ett stort tomrum, som om ingen litteraturvetare eller historiker från väst – märkligt nog – ens brytt sig, vilket fick mig att ta båten från Ystad till Świnoujście i jakt på de platser där Fallada en gång verkade, medan han fortfarande hette Rudolf Ditzén; innan det formella namnbytet. Långt före de bokliga framgångar som gjorde honom till en av Tysklands mest bästsäljande författare genom tiderna. Efter succén *Kleiner Mann - was nun?* (1932).

Falladas Polen. Det blev en resa med kamera – givetvis analog – och skrivdon i september 2017, då jag besökte samtliga relevanta och helt belagda tillika spårbara miljöer – med undantag för godset i Neu Schönhofeld (Chościszowice) utanför Bunzlau (Bolesławiec) i Nedre Schlesien, vilket får anstå till ett senare tillfälle. Tid och kraft räckte helt enkelt inte för en dylik sydlig avstickare till krokarna fyra mil öster om tyska Görlitz. Men det löste sig ändå; vilket redovisas som ett avslutande *addendum*.

En liten reservation för historieskrivningen om Falladas polska år är dessutom på sin plats, eftersom litteraturen ibland lämnar motstridiga uppgifter – enkannerligen om man jämför biografierna av Werner Liersch, Jenny Williams, K.-J. Neumärker och Peter Walther, jämte en mängd texter på nätet. Vidare var Fallada under den här tiden en hoppjerka av rang, vilket gör att kronologin inte alltid är glasklar. Små sakfel och feltolkningar kan därför förekomma.

Alltså: så här ser de ut idag! Falladas visten. I vojvodskapen – provinserna – Westpommern (Zachodniopomorskie) och Lebus/Lubusz (Lubuskie).

Godset Heydebreck, gårdsplanen med intakt stenbeläggning från 1800-talet

Heydebreck, vitputsad ekonomibyggnad i någorlunda skick

Heydebreck (Potuliniec), by med 321 invånare (1925), sex kilometer sydväst om staden Plathe (Ploty) – stad som köptes (!) av släkten von der Osten 1367, är Falladas första riktiga arbetsplats, och hit kommer han med stora förhoppningar den första oktober 1915 efter att ha fullgjort en lantbruksutbildning i Posterstein i Thüringen – med goda vitsord och fint rekommendationsbrev. Trots en bakomliggande psykiatrisk historik och efter bland annat ett ungdomligt duelldråp i Rudolstadt (1911), föregånget av mycket stora anpassningsproblem under skolorn i Berlin och Leipzig.

Godset, som ligger ungefär sex mil nordost om Stettin (Szczecin), ägdes då tillsammans med ytterligare sex av Gräfllich von Bismarck-Ostensen Güterverwaltung, och här stannar Fallada ungefär fem månader. Inledningsvis hanterar han potatis men till följd av dålig kost och vacklande hälsa ges han på en läkares inrådan inomhusarbete med godsets räkenskaper.

Idag består Heydebreck av några stora längor, förmodligen från 1800-talets andra hälft, byggnader som huvudsakligen tycks tjäna som uppställningsplats och förråd, varav minst en är i miserabelt skick. Jorden brukas fortfarande, och när jag går in genom grinden kan jag notera att en liten del längst bort på den stora stenlagda gården verkar bebodd, eller åtminstone använd. Mot vägen vetter slutligen en hög massiv mur av huggen råsten, på vilken jag ser fräscha elektriska installationer. Som även de tyder på att fastigheten nyttjas. Men någon boskap syns inte till.

Några krigsskador är ej visibla, ej heller något som minner om Röda arméns framryckning i februari 1945 – istället handlar skicket, som så ofta i Polen, om slitenhet och eftersatthet. Möjligtvis till följd av oklara ägarförhållanden, efter såväl krig och kommunistregim som Polens sortie från folkrepublikernas sfär i svallvågorna efter Berlinmurens fall.

Den första mars 1916 flyttar Fallada som potatiskunnig till Stettin (med cirka 240 000 invånare) och Landwirtschaftskammer, och den byggnaden finns kvar – ett typiskt tre våningar högt neoklassicistiskt *Gründerzeithaus* från 1800-talets andra hälft beläget på Werderstrasse, som efter andra världskriget gavs namnet Królowej Korony Polskiej. Huset (nr 26) användes och förföll under och efter kommunisttiden men renoverades snyggt på detta årtusende, rymmer idag ett psykoterapeutiskt institut. Fast en polsk nätkälla med nutida bilddokumentation hävdar motsägelsefullt att arbetsplatsen låg i en intilliggande byggnad (nr 24) på samma gata – även den fint istandsatt.

Det är dock oklart var Fallada bodde under sin tid i staden: i kontorsbyggnaden eller i ett hyresrum. Det är också här som han genom arbetet lär känna den blivande gode vännen Johannes Kagelmacher.

Fallada avancerar och det blir många arbetsresor i regionen, och efter Stettin följer ett par år i Berlin och fortsatt förmedling av stora kvantiteter sättpotatis – som ett led i Tysklands krigsförsörjning, och det är nu han börjar skriva och använda morfin – som han bland annat fifflar till sig på sjukhusens avdelningar för krigsskadade. Tobak och sprit nyttjar han redan sedan länge; tobak dessutom i övermått och vid minst ett tillfälle med nikotinförgiftning som följd.

Frågetecken. Enligt Wenzel-Orf med flera låg Landwirtschaftskammer i denna byggnad (nr 26); foto från nätet, taget omkring 2012. Återfinns på http://fotopolska.eu/Szczecin/b67301,Korony_Polskiej_26.html?f=833410-foto

Bilden nedan visar mycket stora likheter med fotot i Wenzel-Orfs bok *Lebensorte* (1997).

Sajten <http://trollejboj.blox.pl/2011/02/Zabytki-Szczecina-Landwirtschaftskammer.html>

hävdar dock att Landwirtschaftskammer befann sig i grannfastigheten (nr 24). Alltså har en av källorna fel, eller så bedrevs verksamheten i två byggnader – samtidigt eller vid olika tidpunkter.

Mina egna besök i Szczecin bringade ej heller någon klarhet i de dåtida förhållandena. Landwirtschaftskammer finns även utsatt på ungefär denna plats på stadskartorna från 1911 och 1920; men ej på Pharus-Plan från 1941 då man istället återfinner det nazistiska Landesbauernschaft – sorterande under Reichsnährstand – runt hörnet på Kreckower Strasse, senare omdöpt till Mickiewicza Adama efter den man som ofta kallas Polens nationalskald.

Gatunamnen efter orterna Werder och Kreckow både sär- och sammanskrivs från dokument till dokument; särskrivning är dock mest korrekt.

Baumgarten, längor söder om vägen, lätt sluttande mot sjön Lübbesee (Lubie)

I juni 1919 är Fallada tillbaka i Westpommern, där han får anställning på godset i byn Baumgarten (Gudowo) med knappt femhundra invånare, beläget åttiosex kilometer öster om Stettin, och ägt av grevefamiljen von Rohr – med flera stora egendomar i provinsen och annorstädes. Här arbetar också Kagelmacher som förman.

Idag är anläggningen – en handfull stora längor av rött tegel och sten på ömse sidor av vägen – nog bland de bäst bevarade jordbruksfastigheter med Falladaanknytning jag sett i regionen, och på en gavel kan jag läsa byggåret 1895 bredvid den dåvarande ägarens initialer R R.

Förvisso är byggnaderna eftersatta – med såväl islamfientligt klotter som kluddig graffiti på väggarna, och i behov av renovering. Men husen är inte övergivna utan används och har vidkänts ett visst mått av underhåll i modern tid; jämte en liten nyplanterad häck. Så färsk att den ännu inte hunnit växa till sig.

Några ägar- och detaljuppgifter kan jag dock inte få fram, språkförbistringen är fullständig. Tyska, engelska och franska är språk som talas på månen, och min ryska – liksom min ytterst rudimentära polska – är alldeles för begränsad.

För Falladas del slutar tiden i Baumgarten med två hospitaliseringar mellan augusti 1919 och april 1920. Först hos doktor Arthur Tecklenburg på slottet Tannenfeld i Thüringen (där han även vistades 1912-1913 efter den dödsbringande duellen och den påföljande psykiatrin i Jena), därefter på *Heilanstalt Asyl Carlsfeld* vid Halle.

Dramburg, ett tänkbart hus eventuellt inrymmande det svunna hotell där Fallada kan ha bott en kort tid – nära torget...

Efter Baumgarten (Gudowo) och de båda sjukhusvistelserna följer ett märkligt mellanspel i Dramburg (Drawsko Pomorskie), en *Kreisstadt* åtta kilometer nordväst om Baumgarten tillika säte för Pommerns Saatzucht Gesellschaft.

Här, sommaren 1920, återfinns Fallada på Kraft's Hotel med adress Am Markt 6. Han korresponderar om sin just färdiga debutroman *Der junge Goedeschal*, ger ett intryck av total förvirring, och trixar med narkotikarecept eftersom hans doser hela tiden ökar – samtidigt som han också försöker bemästra sitt drogberoende. Varpå han i augusti läggs in på ett nervhem i Rinteln i Niedersachsen, och där blir han kvar till november då han får en kort anställning på ett gods i byn Marzdorf (Marcinkowice) knappt två mil rakt väster om staden Deutsch Krone (Wałcz) – olika uppgifter om tidpunkten föreligger dock. Liksom om han arbetade på detta gods vid ett eller två tillfällen; det senare enligt bland andra hustrun Anna Ditzen som menar att han även var där ett par veckor 1922, samt att det förelåg en kärlekshistoria. Själv har jag blott åkt förbi utan att kunna lokalisera i detalj och saknar därför egna uppgifter om tillståndet idag.

**Marzdorf, D. u. Kg., Pr., Westpr., RB.
Marienwerder, Kr. Bldo. Deutsch Krone, AG.
Märtsch Friedland; 338 bz. 364 G.; P, Pw:
6 km E Tüß; StdA., A., kath. Pfl.; Brenn. —
Zum Kg.: Ww. Böhlin, E Harmelsdorf, 79;
Gut Emilienthal, P E 3,6 km bzgl., 149 G.,
231**

Marzdorf hade vid den här tiden omkring sjuhundra invånare, medan Deutsch Krone – nära 1919 års gräns mot Polen – hade tolv tusen invånare av vilka parentetiskt knappt hälften var katoliker.

I december 1920 beger sig Fallada till ön Rügen där vännen Johannes Kagelmacher ärvt godset Gudderitz i Altenkirchen – idag fint istandsatt privatbostad. För att därefter tillbringa januari och februari 1921 på *Heilanstalt* i Stralsund – med diagnosen *degenerative psychopatische Konstitution und Morphinismus*. Varpå han hösten 1921 bor som *Untermieter* på Mönchstrasse i samma stad, efter ännu ett av otaliga byten av vistelseort.

Men åter till Dramburg. Det genom tysk inflyttning växande samhället erhöll sina stadsrättigheter 1297, fick järnväg 1877, producerade trä och textil, och har idag omkring tolv tusen invånare; jämfört med sextusentrehundra 1925.

Det är tidig eftermiddag när jag går genom staden och låter blicken spela över fasader och gator.

Centrum är välhållt och propert, och här finns åtskilliga hus som överlevt kriget, de flesta i tidstypisk *Gründerzeitstil*, plus några äldre. Men vad Kraft's Hotel beträffar hindras jag åter av språkförbistringen, och tvingas gissa utifrån ett gammalt fotografi i en bok. Det skulle således kunna vara det snyggt putsade nyklassicistiska

huset från omkring 1890 på bilden som inleder det här avsnittet (sid 7) – med bland annat växelkontor, lotto, öl och mode – men jag är långt ifrån säker, även om de yttre likheterna är stora. Trots de år som gått sedan bilden jag sett togs. Och huset ligger dessutom nära torget, vilket förstärker mitt antagande. Hotellet låg ju *am Markt* när det begav sig.

Om jag blundar kan jag nästan se Fallada framför mig. Desperat, halsande *Kognak*, och på ostadiga ben. Men med glasögon, kavaj och slips.

Fallada är rastlös och ungefär vid tiden före och efter vistelsen i Dramburg – oklart exakt när – har han några kortvariga tillika svårbelagda anställningar eller tillfälliga inlägg i Mecklenburg-Vorpommern (nära Bad Doberan sommaren 1921 och 1922), samt i jordbruksmarkerna kring Labes (Łobez), Stolp (Słupsk) och Schivelbein (Świdwin), följt av ännu ett nedslag hos Kagelmacher.

Om Falladas eventuella arbete i Labes-Stolp-Schivelbein har jag inte fått fram några detaljer men det kan vara möjligt att det rör sig om arbeten vid samverkande gods. Varvid en gissning ger vid handen att dessa åtaganden kan ha ingått i någon av hans andra anställningar. För egen del har jag blott genomkorsat området vid två tillfällen och stannat till en gång i Schivelbein.

Efter dessa eskapader och Rügen kommer Fallada i juni 1922 som kassaförvaltare till ett gods i Neu Schönhofeld (Chościszowice) ett par kilometer nordost om Bunzlau (Bolesławiec). En stad som då hade sjuttontusen invånare, järnväg och en känd keramikfabrik med anor från 1500-talet.

Enligt *Güteradressbuch* för Schlesien 1873 ägdes godset av Johann Bobrich, varpå det från 1881 och framåt innehades av familjen Döring.

Neu Schönhofeld blir dock en kort affär. Fallada dricker och knarkar hejdlöst, blandar morfin och kokain med sömnmedel. Han stjälar och förskingrar för att finansiera sina droginköp på svarta marknaden, avslöjas, och får sparken i oktober, och i januari 1923 är han åter hos Kagelmacher på Rügen. För att den trettonde juli samma år dömas till sex månaders fängelse av rätten i Bunzlau – med möjlighet att senarelägga straffet.

Radach, ruin – granne med liten, aningen skräpig gård med höns

Två dagar efter domen i Bunzlau anställs Fallada med Kagelmachers hjälp på godset i Radach (Radachów) trettio kilometer öster om dagens Ślubice nära Frankfurt an der Oder, och här stannar han fyra månader. Under värsta inflationstid.

Den aktuella herrgården byggdes 1907, ett nätt hus med tolv rum och fina arkitektoniska proportioner, invid smedja och äldre ekonomibyggnader av vilka ett par alltjämt används och finns kvar.

Radach ägs men arrenderas ut av parlamentarikern Curt von Pappritz – adlad 1901, och vars syster Anna var en av dåtidens mest kända tyska kvinno sakskämpar och abolitionister. Curt hade ärvt marken efter sin far, och här på Radach lär Fallada känna godstjänstemannen och blivande romanförfattaren Hans-Joachim Geyer, som snart blir dryckesbroder och förtrogen *Lebensfreund*.

De båda herrarna svirar och festar, och under ett vansinnigt morfinrus hotar Fallada vännen med sin under-kudden-förvarade pistol och bränner av ett skott i sängen.

Radach blir senare det fiktiva godset Neulohe i romanen *Wolf unter Wölfen* (1937).

Innan resan till Polen betraktar jag Wenzel-Orfs bild från 1996, och ser en byggnad som tycks vara på väg att renoveras. Som om en så kallad kärnsanering inletts.

Men på ort och ställe uppenbarar sig verkligheten. Man kan mycket väl ha börjat på nittioalet men det enda som hänt är att man nyteglat en liten mansarderad gavel. Vidare är taket uppbrutet, vilket det inte var när Wenzel-Orf besökte platsen – och nu är förfallet totalt. Som om viljan en gång fanns men inte kraft och penningar.

Drossen, intakt gatuvy med överlevda 1800-talshus; och här låg affären – på gatans vänstra sida

I Drossen (Ośno Lubuskie), ungefär tre mil nordost om Frankfurt an der Oder får Fallada anställning i en spannmåls- och potatishandel i november 1923, direkt efter Radach, och ungefär samtidigt utkommer hans andra roman *Anton und Gerda*.

Ägaren heter Georg Kippferling, och hos honom stannar Fallada till den femtonde april 1924, och han får utomordentligt – ja till och med häpnadsväckande – fina vitsord. Vilket innebär att han arbetat fläckfritt, kunnigt och entusiastiskt utan att missköta sig. Förmodligen för första gången i sitt liv.

Efter Drossen vistas han kort på Rügen hos vännen Kagelmacher, och avtjänar därefter sitt straff i fängelset i födelsestaden Greifswald för förskingringen och stölderna på godset Neu Schönfeld – från den tjugonde juni till den tredje november. Han har då, enligt en källa, arbetat vid minst sju olika gods på tjugosex månader. Om ens det räcker...

Drossen grundades sannolikt omkring år 1125 och var tidigt en viktig handels- och hantverksstad: brunkol, senare väverier och under 1800-talet möbelfabriker, jämte en omfattande odling av liljekonvaljer från 1879 till omkring 1945. Staden anslöts till järnvägsnätet 1890. Tätorten har idag omkring fyratusen invånare, och har en väl bevarad kärna vars bebyggelse och stenlagda gator i stort överlevt andra världskriget – och här finns också en bastant stadsmur från 1300-talet.

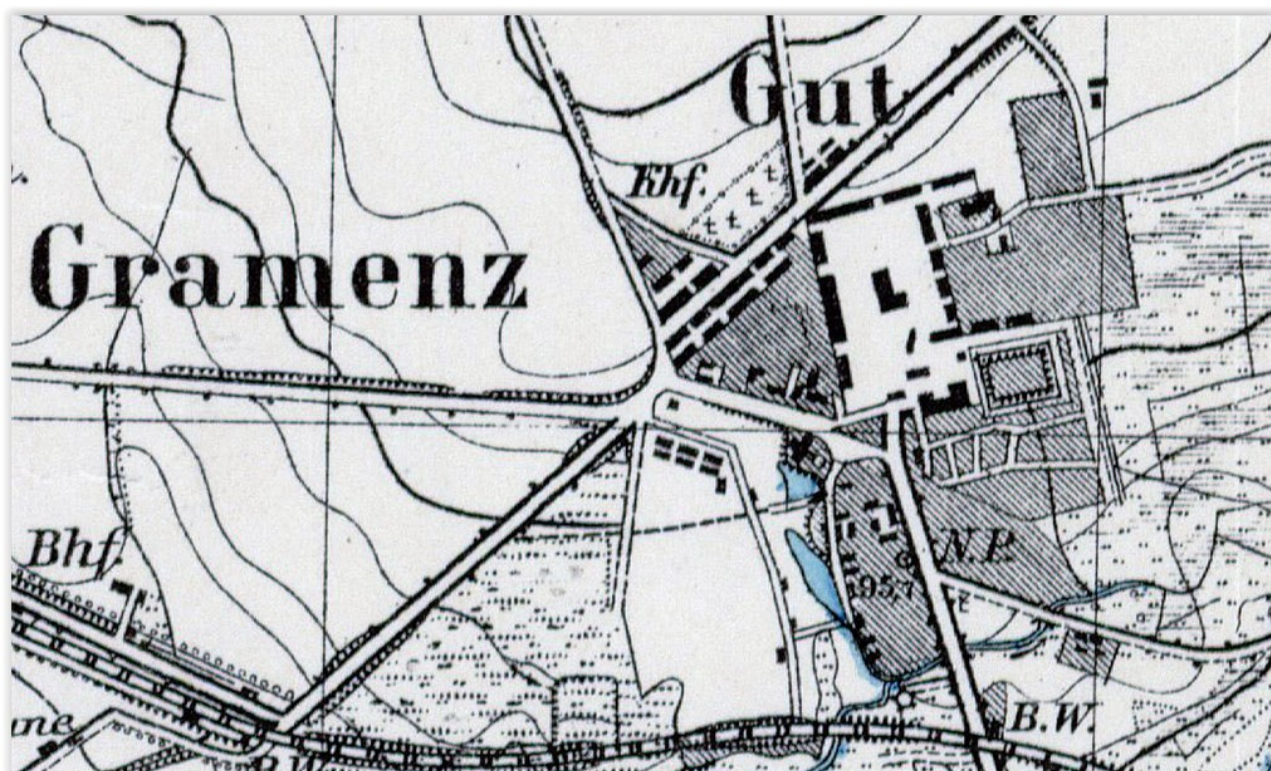
Kippferlings spannmålshandel låg på dåtidens Kirchstrasse och huset finns kvar – två våningar högt och litet slitet; idag ul. Kościelna 17, obetydligt öster om kyrkan.

Huset där Kippferlings affär låg – Kirchstrasse/ul. Kościelna 17 (Foto: W. D. Brylla, 2009)

I germanisten Wolfgang D. Bryllas text *Literackie krajobrazy twórczość Hansa Fallady (1893-1947) na Wschód ad Odry* – utgiven av universitetet i Zielona Góra 2011 – kan jag vidare läsa att Kippferlings magasin finns kvar, beläget på ul. Kupiecka ungefär en kilometer öster om spannmålshandeln.

Karta omkring 1920

Gramenz, eftersatt och nergånet – en gång med "mönstergodsambitioner"

Av och till, oklart exakt när och hur länge, begår Fallada ett för honom bekant gods – samarbetande med hans tidigare arbetsplats Landwirtschaftskammer – i byn Gramenz (Grzmiąca) ungefär tolv mil nordost om Stettin – och med egen järnvägsstation.

Byn var sedan lång tid säte för de tyska adelsfamiljerna von Glasenapp och Senfft von Pilsach, som ägde såväl slott som intilliggande mark och fastigheter fram till 1830; följt av minst två ägarbyten men på den punkten är uppgifterna knapphändiga. Vidare vet man att godset till 1854 förvaltades av den filantropiskt lagde teologen Friedrich von Bodelschwingh (1831-1910), att man förfogade över två kvarnar, sockerbruk och smedja, samt att man hade ett visst samarbete med godset i närbelägna Lübgust. Dessutom uppger en källa att Fallada besökte Gramenz kort den adertonde september 1925 för att tillstå sina förskingringar inför *der Amtsvorsteher*, medan andra hävdar att han självant anmälde sig hos polisen i Berlin två gånger (!) samma dag. Först icke trodd, därefter trodd.

Idag har byn trettonhundrasjuttiofem invånare, och man finner det dåvarande godsområdet med sina uttjänta stallar och ekonomibyggnader något hundratal meter bakom kyrkan och slottet – det senare väl renoverat och rymmer numera "kommunala" förvaltningslokaler. Byggnaden är sannolikt huvudsakligen uppförd under 1700-talet.

Men det är en sorglig syn när ögat möter åtta byggnader av rödtegel och sten, inklusive en stor nedlagd och delvis ramponerad fabrik – i grunden ett kompakt och gediget bygge (socker?), allt grupperat kring ett ganska vidsträckt skräpland – delvis igenvuxet och delvis belagt med trasiga betongplattor. Som om inget, eller litet, skett sedan Röda arméns inmarsch.

Vid en av byggnaderna står ett par traktorer jämte mer eller mindre utrangerade jordbruksmaskiner, och hela området vittnar om förfall – med några helt övergivna byggnader och några tillbommade. Varav en nergången tom (?) magasinlänga med stängda fönsterluckor av trä en gång försågs med fin dekor i teglet och luftigt "gallermurade" fönsteröppningar av byggherren.

Dock har en del av en yngre (?) länga putsats och renoverats i relativ samtid, hyser numera räddningstjänsten – med snygg 112-skylt på fasaden, och ny inhägnad "radiomast" ett stycke därifrån. Under mitt besök pågår arbete kring masten, som förmodligen ingår i en *Überlandzentrale*.

Men att gedigna byggnader bara står och faller – hus som ändå representerar ett ekonomiskt värde – har alltid förvånat mig, oaktat det bakomliggande; här som annorstädes. Även om somt kan förklaras med exempelvis oklara ägarförhållanden efter krig, dödsfall, arvsfrågor och förändrade maktstrukturer. Argument som ofta lyfts fram när man frågar om gamla åsidosatta och skadade – vanligtvis tomma – fastigheter i Östeuropa.

Långgust, någorlunda välhållen stor ekonomibyggnad från 1800-talet – och fortfarande i bruk. Notera den skäligen nya porten till vänster om den gamla

Lübgust, övergivet stängselomgärdat förfall – där stängslet ändå tyder på ett visst mått av tillsyn

Från den tjugosjätte mars till den trettionde juni 1925 arbetar Fallada på ett gods i Lübgust (Lubogoszcz), ett gods tillhörigt grevliga ätten von Rohr, efter att tidigare ha ägts av greve Carl von der Osten, befryndad med ägarna till Heydebreck.

Hela komplexet är beläget några kilometer sydost om nyss nämnda Gramenz (Grzmiąca) på vägen mot Szczecinek – som då hette Neustettin.

Byn Lübgust, som är mindre än Gramenz men som också har järnvägsstation, har vid tiden för Falladas ankomst femhundra-trettiosju invånare, och nu är Fallada *Rechnungsführer*, alltså ansvarig för bokföringen – och naturligtvis försnillar han pengar.

Det forna godset, som sannolikt samverkade på något sätt med Gramenz, ger ett kluvet intryck, och omfattar idag en handfull byggnader av rödtegel och sten i anslutning till en smal bitvis trädkantad byväg, och på en imposant reliefmurad tegelgavel med nästan sakrala nischer över en kompakt och hög råstensbyggnad kan jag läsa byggåret 1860 och initialerna C v d O, som står för von der Osten.

Av dagens byggnader är ett par skäligen välhållna medan minst tre är i ett miserabelt skick, övergivna och med kollapsade tak och obefintligt underhåll. Samtidigt som dessa hus och marken de ligger på avgränsas mot vägen av en lång intrikat och intakt tegelmur på stenfot – skapad av genombrutet ungefär triangulärt format tegel med en tydlig och medveten estetisk kvalitet, jämte en gavel med fin tegeldekor. Samma mur och gavel som fotografiskt inleder denna text.

Jag har för övrigt sett liknande genombrutna murar, eller kraftiga staket, kring villor i regionen men då skäligen nygjorda av konstfullt gjuten grå betong. Vilket får mig att anta att dessa utsmyckningar handlar om en gammal tradition som levt vidare.

Förfallna miljöer. Och jag tänker åter på hur litet som egentligen skett här i det topografiska kulturlandskapet sedan slutstriderna mellan Röda armén och *Wehrmacht*.

Men det finns mer att säga om godset, ty här ser jag också en mycket stor och någorlunda välhållen tegelbyggnad som resolut förslutits med nya bastanta och låsta portar, som jämte flera moderna bilar på en skyltad parkering tyder på användning. Och jag svär än en gång över det metaforiska och övermodiga Babels torn, där Herren enligt Skriften låtit språkförbistringen födas.

I Lübgust slutar Falladas verksamhet i det som idag är västra Polen, varifrån han den första juli fortsätter till godset Neuhaus och Gräflich Hahnschen Gutsverwaltung nära Lütjenburg ett par mil öster om Kiel, där han två och en halv månad senare åter beslås med stöld. Vilket efter en vansinnig och kostsam fylle- och horhusresa genom en stor del av landet renderar honom tre års fängelse i Neumünster. Varifrån han sund och drogfri 1928 på allvar kan inleda den skrivandets bana som några år senare ska lända till storslagen berömmelse. Samt efter en tid som nykter även till fortsatt och accelererande konsumtion av tobak, alkohol, morfin och andra droger. Plus ständiga sammanbrott och klinikvistelser, samtidigt som han utan betänkligheter väljer att stanna i Tyskland under hela nazitiden. Men några fler pengabrott begår han inte, nöjer sig med att försöka skjuta sin fru 1944. Under ett rus på deras gård i idylliska Carwitz – en liten *Bauernhof* köpt 1933 efter framgången med *Kleiner Mann*.

Fallada har alltid – liksom kulturens platser – intresserat mig, och 2016 gav jag ut boken *Två pennor. I Falladas och Isherwoods fotspår* – en med fotografier illustrerad diptyk vars första del porträtterar Fallada genom dagens Tyskland. 2012 kom dessutom en motsvarande skrift om Alfred Döblin, där jag likaså följer en livsväg, i detta fall från Stettin till Berlin – fram till exilen 1933: *Widebum, widebum*.

Anteckningar kring Alfred Döblins adresser.

Vidare publicerade jag texten *Misshandeln av Hans Fallada* på sajten *Läs en bok* 2016, en granskning av ett antal mycket namnkunniga svenska kulturskribenters ytliga, slarviga och ofta helt felpäckade bild av Falladas liv. Som att han till exempel tvångsvårdades på psyket vid tjugotre tillfällen, samt att han skrev *Jeder stirbt für sich allein* döende i sjuksängen på Charité... Plus diverse historielösa hororrorer som att Weimarrepubliken störtades redan innan den utropades, och att Tyskland led svårt av hyperinflation på 1930-talet.

Denna text uppdaterades i december 2017 och kan läsas på http://www.las-en-bok.com/fallada_kritik.pdf

Den just relaterade polska resan företogs med bil – med min gode vän Karl-Rainer

von Sehlen vid ratten, eftersom jag själv blott kör motorcykel. Och helst inte på dåliga-sönderkörda-smala markavägar. Där vi redan dag ett – förutom lösgående boskap – såg nio vildsvin, några hjortar, fyra rävar och en varg; samt en kortkjolad dam som väntade på kunder ute i skogen. Att jag blev biten av en stor och aggressiv hund i Potuliniec, och fick hålla generöst med vodka över låret ute på den tomma landsvägen, är en annan del av utfärden.

Slutligen ett tack till Sveriges Författarfond som med ett smärre resestipendium finansierade en del av äventyret.

Förhoppningsvis kan en och annan "falladian" ha glädje av min text. Det är faktiskt en sorts grundforskning om man nu får slå sig litet – och osvenskt – för bröstet.

./.

Addenda; tillägg gjorda i november och december 2017.

Källorna. Bortsett från kronologiska skillnader föreligger dessutom en viss portion slarv i ett par av biografierna om Fallada.

Detta märks främst i professor Jenny Williams mycket uppskattade *More Lives than One* (1998). Här är bland annat kartorna felritade, så att Plathe (Płoty) – nära godset Heydebreck – exempelvis placeras väster om Elbe istället för nordost om Stettin! Dessutom har hon stavat fel på ungefär femtio stads-, ort- och gatunamn – och det är knappast bättre i den nya och reviderade utgåvan från 2012: kartorna är fortfarande felritade och stavfelen är fortfarande i stort pluralis, även om hon rättat cirka tre av dem.

Dylikt slarv är inte acceptabelt i vetenskaplig litteratur – allrahelst som det aldrig någonsin i mänsklighetens historia varit så lätt att kontrollera enkla fakta som under det senaste tjugotalet år. Allt som krävs är några sekunder och ett par klick med musen.

Alltså är det en lisa att läsa psykiatriprofessorn Klaus-Jürgen Neumärkers gedigna *Der andere Fallada* (2014). Anbefalles storligen!

Rittergut Neu Schönfeld (Bunzlau) kräver en utvikning. Detta gods, där Fallada förskringrade och stal stora mängder säd som han sålde svart för att kunna köpa morfin och kokain, har jag alltså inte besökt. Däremot fick jag efter hemkomsten kontakt med lokalhistorikern Tomasz Mietlicki från Głogów som genom arkivstudier kände till att ägaren när Fallada var där hette Hans Döring. Vid denna tid omfattade godset 175 ha mark, varav 152 var odlad, jämte ett diabasbrott. Döring ägde vidare 18 hästar, 39 kor och 25 svin.

Här kan också nämnas att de byar där Fallada arbetade – enkannerligen Heydebreck, Baumgarten, Marzdorf, Radach och Lübgust – helt saknade bofasta judar (1925) till skillnad från de omkringliggande städerna som länge haft en judisk minoritet, exempelvis: 103 i Bunzlau (1925), 240 i Deutsch Krone (1925), 105 i Dramburg (1909), 30 i Drossen (1930), 40 i Labes (1925) och 150 i Schivelbein (1920); att jämföra med omkring 2 800 i storstaden Stettin (1927). Dock förvånar det mig att så många fåvitskt valde att stanna kvar till 1939-40, trots flyktade grannar och flyktade släktingar, trots stämplingar och kristallnatt, och trots föraningar om stundande mörker: 60 i Deutsch Krone, 60 i Bunzlau och 850 i Stettin.

Och därmed sätter jag punkt för den här gången. Med dessa uppgifter, en karta och tre nytagna fotografier – de senare tacksamt överantvordade av sagde Tomasz. Tillsammans med ytterligare sju som jag arkiverat med resten av mitt eget material från Polenresan.

Karta omkring 1920

Rittergut Neu Schönfeld låg ungefär där den gröna villan ligger. Godset och ekonomibyggnaderna förstördes helt mot slutet av andra världskriget, varefter resterna revs. Kvar på platsen finns idag blott enstaka murar som eventuellt kan ha varit en del av en silo eller ett förråd (Foto: Tomasz Mietlicki)

I detta – sedan länge mycket slitna – hus bodde Fallada under sin tid på Neu Schönfeld, och här arbetade han sannolikt med romanen Anton und Gerda som kom ut 1923. Lägg märke till den moderna men ofullbordade tillbyggnaden av lecablock (Foto: Tomasz Mietlicki)

Foto: C-J Charpentier, om inget annat anges
© C-J Charpentier (2017/2018).

Texten registrerad med e-plikt hos Kungliga biblioteket i Stockholm 2017-10-19;
därefter utvidgad version publicerad – likaså på sajten *Läs en bok* – och registrerad
2018-01-10 (http://www.las-en-bok.com/falladas_polska.pdf).

En bearbetad version av denna text finns översatt till tyska, publicerad med titeln
Falladas polnische Jahre. Eine Bilderreise der besonderen Art i Falladasällskapets
tidskrift *Salatgarten* (2018).

